

Riktlinjer för familjerätt

Faderskap och föräldraskap, vårdnad,
boende och umgänge samt adoption

Beslutade av
kommunfullmäktige
XXXX-XX-XX

1. Inledning	6
Regelverk och övrigt material till stöd för handläggningen	6
<i>Socialstyrelsens och Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd</i>	6
<i>Socialstyrelsens och MFoF:s handböcker och metodstöd</i>	7
<i>Riktlinjer inom Stockholms stad</i>	7
Dokumentation, gallring och sekretess	8
Arkivbeständiga handlingar	8
Samverkan	8
Ansvarsfördelning inom staden	8
<i>Stadsdelsnämndens ansvar</i>	8
<i>Ansvar för kompetensutveckling</i>	9
Begreppsförklaringar	9
2. Barnets rätt	10
Barnets bästa	10
Barns rätt till delaktighet	10
<i>Utredningskontakter med barn</i>	11
Barnets juridiska ställning	11
3. Faderskap och föräldraskap	12
<i>I Stockholms stad gäller också att:</i>	12
Allmänt	12
<i>Blanketter och protokoll</i>	12
<i>Behörig inrättning i utlandet vid assisterad befruktning</i>	12
<i>Barnets rätt till information om sitt ursprung vid assisterad befruktning</i>	13
Fastställande av faderskap	14
<i>Faderskap vid adoption</i>	14
Fastställande av föräldraskap	14
<i>Utredning när ett samkönat par genomgått assisterad befruktning</i>	15
När barn kommit till genom assisterad befruktning av en ensamstående kvinna	16
<i>Om utredningen</i>	16
<i>Utvidgad utredning</i>	18
<i>Utredning före barnets födelse</i>	18
<i>Spermiegivaren kan frivilligt bekräfta faderskapet</i>	18
<i>Nedläggning av utredningen</i>	18
<i>Om kvinnan gifter sig före barnets födelse gäller faderskapspresumtionen</i>	19
Föräldraskap vid ändrad könstillhörighet	19
<i>När barn kommit till genom assisterad befruktning av en ensamstående man</i>	19
<i>Faderskap och moderskap för den förälder som inte fött barnet</i>	20
Fastställande av faderskap om barnet har sin hemvist utomlands	20
<i>Förutsättningar för fastställelse genom bekräftelse:</i>	20
<i>Om den tilltänkta föräldern är ensamstående</i>	24
4. Adoption	26
Föreskrifter och handböcker	26
Allmänt om adoption	26

<i>Barnets rätt i samband med adoptioner</i>	26
<i>Vem får adoptera?</i>	26
<i>Samtycke</i>	26
<i>Förbud mot ersättning</i>	27
<i>Handläggning av adoptionsärenden</i>	27
<i>Förutsättningar för handläggning av adoptionsärenden</i>	27
<i>Internationella adoptioner</i>	27
<i>Ansökan om medgivande och inledning av utredning</i>	29
<i>Medgivandeutredningen</i>	29
<i>Samtycke till fortsatt adoptionsförfarande</i>	29
<i>Återkallelse av medgivande</i>	30
<i>Socialtjänstens fortsatta ansvar</i>	31
<i>Uppföljning</i>	32
<i>Enskilda adoptioner</i>	33
<i>Efterforskningar</i>	36
5. Vårdnad, boende och umgänge	37
<i>Föreskrifter och handböcker</i>	37
<i>Allmänt om vårdnad, boende och umgänge</i>	37
<i>Lagreglerade uppgifter för socialtjänsten</i>	37
<i>Vilken stadsdelsnämnd har ansvaret?</i>	38
<i>Gemensam mall i Stockholms stad</i>	38
<i>Barnets bästa i samband med utredningar om vårdnad, boende och umgänge</i>	38
<i>Barnets rättsliga ställning</i>	39
<i>Skyndsamt handläggning</i>	39
<i>Kompetenskrav för handläggning av familjerättsliga ärenden</i>	40
<i>Professionellt bemötande i konfliktfyllda ärenden</i>	40
<i>Våld i nära relationer</i>	40
<i>Skyddade personuppgifter</i>	41
<i>Om begreppet vårdnad</i>	42
<i>Om begreppet boende</i>	42
<i>Om begreppet umgänge</i>	42
<i>Umgängesstöd</i>	42
<i>Begränsning av umgänget vid vård enligt LVU</i>	43
<i>Upplysning till domstol</i>	43
<i>Sekretess i samband med upplysning</i>	44
<i>Samarbetssamtal</i>	44
<i>Frivilliga samarbetssamtal</i>	45
<i>Samarbetssamtal på uppdrag från domstol</i>	45
<i>Samtalen</i>	45
<i>Avtal om vårdnad, boende och umgänge</i>	46
<i>Utredning av vårdnad, boende och umgänge</i>	47
<i>Behörig stadsdelsnämnd</i>	47
<i>Sekretess</i>	47
<i>Domstolens direktiv för utredningen</i>	47
<i>Bedömningar i ärenden med skyddade personuppgifter</i>	48
<i>Barnet i utredningen</i>	48
<i>Nämndens möjlighet att väcka talan</i>	50
<i>Verkställighet av domstols beslut och avtal</i>	51
<i>Umgänge med andra närstående personer</i>	51
<i>Namnfrågor</i>	52

1. Inledning

Verksamhet som rör barn ska vila på de grundläggande bestämmelserna i gällande lagstiftning och i FN:s konvention om barnets rättigheter som är svensk lag sedan 1 januari 2020.

Dessa riktlinjer baseras huvudsakligen på föräldrabalken (1949:381), FB, socialtjänstlagen (2001:453), SoL, lag (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption, IRA, förordning (1976:834) om prövning av utländskt beslut om adoption, lag (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner, lag (1997:192) om internationell adoptionsförmedling, lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. Riktlinjerna berör även offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, förvaltningslagen (2017:900), FL, socialtjänstförordningen (2001:937), SoF, och kommunallagen (2017:725) KL.

Kommunfullmäktige har utifrån KL och enligt stadens reglemente behörighet att utfärda riktlinjer för nämndernas verksamheter.

Stadens riktlinjer är bindande för handläggning och dokumentation av ärenden vid stadsdelsnämnderna och socialnämnden.

Regelverk och övrigt material till stöd för handläggningen

Socialstyrelsens och Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd

Föreskrifter är rättsligt tvingande medan allmänna råd generellt är en rekommendation. Inom Stockholms stad ska dock även de allmänna råden följas.

Följande föreskrifter och allmänna råd berör handläggning av familjerättsliga ärenden:

SOSFS 2011:9	Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete
SOSFS 2012:4	Socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad boende och umgänge
SOSFS 2014:4	Föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer
HSLF-FS 2017:12	Ändring i föreskrifterna och allmänna råden (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete
HSLF-FS 2017:48	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens handläggning av ärenden om adoption

HSLF-FS 2017:49	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap
HSLF-FS 2017:66	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning när barn har kommit till genom assisterad befruktning av en ensamstående kvinna
HSLF-FS 2017:50	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av föräldraskap
HSLF-FS 2017:51	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge
HSLF-FS 2017:47	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnadshavare

Socialstyrelsens och MFoF:s handböcker och metodstöd

Nedanstående dokument kan användas för ytterligare vägledning vid handläggningen.

- Socialnämndens ansvar för polisanmälan vid misstanke om brott mot barn (2012)
- Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten (2012)
- Lex Sarah – Handbok för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah (2014)
- Metodstöd för BBIC (2015)
- Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationell adoptioner (2015) *OBS! På grund av ny lagstiftning är vissa delar i handboken inaktuella.*
- Att fastställa faderskap, handbok med konceptionstidssnurra (2015)
- Om den kommunala familjerådgivningens organisation, sekretess, vittnesplikt m.m.(2015) Meddelandeblad
- Vårdnad, boende och umgänge – Handbok (2012)
- Om barnet behöver ny vårdnadshavare (2006)
- Riskbedömningar i utredningar om vårdnad, boende och umgänge (2018)
- Grundbok i BBIC – barns behov i centrum (2015)¹
- Metodstöd för BBIC (2015)

Riktlinjer inom Stockholms stad

Inom Stockholms stad finns även ett antal ytterligare riktlinjer som även har relevans i vissa ärenden inom familjerätten. Samtliga riktlinjer finns publicerade på Stockholms stads intranät.

¹ BBIC är framtaget för socialtjänstens myndighetsutövning och är inte utvecklat för att användas inom familjerättens område. Likväl kan kunskapsgrunden i BBIC, som illustreras av triangeln och grundprinciperna, utgöra vägledning i arbetet.

- Handläggning och dokumentation i barn- och ungdomsärenden
- Familjehemsvård för barn och ungdom
- Kontaktverksamhet enligt SoL, LSS och LVU
- Ensamkommande barn och ungdomar
- Föräldrars ersättningskyldighet för placerade barn
- Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten
- Stadsdelsnämndernas ärendeansvar
- Samverkan mellan skola och socialtjänst med tillhörande stödmaterial
- Tillämpningsföreskrifter för administrativa rutiner när familjehem blir särskilt förordnade vårdnadshavare
- Lex Sarah

Dokumentation, gallring och sekretess

Regler för dokumentation, gallring och sekretess för de olika familjerättsliga områdena beskrivs i Socialstyrelsens handböcker *Att fastställa faderskap*, *Vårdnad, boende och umgänge* och *Adoption*.

Arkivbeständiga handlingar

Familjerättsliga handlingar ska sparas länge och måste vara av så hög kvalitet att de inte riskerar att förstöras. Kvaliteten på de papper som används i skrivare och det bläck som används vid utskrift inom stadens verksamheter är av arkivbeständig kvalitet så länge inköpen sker inom ramen för de upphandlingsavtal som finns. Kulspetspennor som används för att underteckna handlingar ska vara märkta ”Svenskt Arkiv” för att bläcket säkert ska vara arkivbeständigt. Därför är det viktigt att endast använda kulspetspennor som upphandlats inom ramen för de upphandlingsavtal som finns.

Samverkan

Samhällets särskilda ansvar för barn som far illa eller riskerar att fara illa förutsätter nära samverkan mellan myndigheter och organisationer. I familjerättsliga ärenden innebär det i det flesta fall intern samverkan, med andra enheter inom socialtjänsten. Särskilt angeläget kan detta vara i det fall där det parallellt finns andra pågående utredningar som rör barnet.

Ansvarsfördelning inom staden

Det ansvar som enligt lag åligger kommunernas socialnämnder vilar i Stockholms stads organisation i huvudsak hos stadsdelsnämnderna (SDN) men även hos socialnämnden (SON).

Stadsdelsnämndens ansvar

I lagstiftningen används begreppet ”socialnämnd” för ansvarig myndighet. I Stockholms stad har stadsdelsnämnderna ansvaret för de verksamheter

som rör enskilda inom individ- och familjeomsorg, äldre- och handikappomsorg. Samlingsbegreppet för dessa verksamheter är socialtjänst. Stadsdelsnämnderna och deras sociala delegationer/utskott har ett övergripande ansvar för barns uppväxtvillkor. Detta ansvar understryks av bestämmelserna om andra myndigheters och befattningshavares anmälnings- och uppgiftsplikt till socialnämnden. I det följande används begreppen *socialnämnd*, *nämnd* och *stadsdelsnämnd* för att tydliggöra skillnaden gentemot tjänstemannanivån. Dessa begrepp innefattar sociala delegationer-/utskott. Stadsdelsnämnderna beslutar själva om sin egen delegationsordning och nivåerna för hur besluten är delegerade kan variera. Det är därför nödvändigt att noggrant kontrollera i den egna stadsdelsförvaltningens delegationsordning vem som har rätt att fatta vilka beslut.

Mer om stadsdelsnämndernas ansvar och ansvarsfördelning mellan olika stadsdelsnämnder i olika typer av ärenden finns under respektive kapitel.

Myndighetsutövning

Stadsdelsnämndens utredningsansvar kan inte överlämnas till annan (2 kap 4, 5 §§ SoL). Ansvaret ligger hos stadsdelsnämnd även om nämnden kan ta annan myndighet eller fristående person (till exempel så kallade konsulter) till hjälp för att komplettera den egna utredningen. Denna kompletterande utredning definieras då alltid som ett led i nämndens myndighetsutövning.

Ansvar för kompetensutveckling

Det åligger nämnderna att bevaka och tillgodose behov av kompetensutveckling i barn- och ungdomsfrågor hos den egna personalen (jfr 3 kap. 3 § SoL) och att förse ansvarig personal med de resurser och verktyg i övrigt som krävs för verksamheten.

Begreppsförklaringar

I Socialstyrelsens *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* finns begreppsförklaringar för allmän handling, barn, behandlingsplan, beslutsunderlag, bosättningskommun, delegera, delgivning, dokumentera, familjehem, folkbokföringskommun, förvaltningsbesvär, gallring, genomförande, handling, handläggning, hemkommun, insats, journal, kommunicering, laglighetsprövning, myndighetsutövning, part, personakt, utredning och vistelsekommun.

Begreppen används på samma sätt i dessa riktlinjer.

2. Barnets rätt

Barnets bästa

Barnkonventionen är sedan den 1 januari 2020 lag. Det innebär att barns rättigheter fått en starkare ställning och att barns rättigheter ska beaktas av domstolar och myndigheter i avvägningar och bedömningar som görs i mål och ärenden som rör barn. Att konventionen blivit gällande som lag innebär att den är tillämplig på alla rättsområden och ensam kan läggas till grund för myndigheters beslut. Syftet med lagstiftningen är vidare att den ska bidra till att synliggöra barnets rättigheter i all offentlig verksamhet. Artiklarna ska ses som en helhet och skapa en grund för ett mer barnrättsbaserat synsätt. I lagen om barnkonventionen finns inga regler om rätten att överklaga beslut.

I Stockholms stad finns *Stödmaterial för barnrättsperspektiv inom socialtjänsten* och *Program för barnets rättigheter och inflytande i Stockholms stad 2018-2022*. Båda materialen finns tillgängliga på intranätet.

Hela *barnkonventionen* finns att läsa bland annat på myndigheten Barnombudsmannens hemsida. Bestämmelser som rör barnets bästa finns också i föräldrabalken (FB) och i 1 § LVU och i 1 kap 2 § SoL. Barnkonventionen kopplat till socialtjänstens utredningar av barn och unga beskrivs i Socialstyrelsens handbok *Utreda barn och unga*.

Barns rätt till delaktighet

Barnets rätt att komma till tals i mål och ärenden är lagfäst sedan 1 januari 1996. Bakgrunden är bland annat artikel 12 i barnkonventionen som stadgar att barnet ska ha rätt att uttrycka sin mening i frågor som det berörs av och att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Barns rätt till delaktighet finns beskriven bland annat i Socialstyrelsens handböcker *Utreda barn och unga* och *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* och i Stockholms stads *Stödmaterial för barnrättsperspektiv inom socialtjänsten*. Se även Socialstyrelsens kunskapsstöd *Bedöma barns mognad för delaktighet*.

För att barnets rätt till delaktighet ska vara uppfylld krävs, enligt förarbetena, bland annat att barnet har fått relevant information, möjlighet att föra fram sina åsikter, att åsikterna har beaktats och att barnet har fått återkoppling med information om vad som beslutats och hur barnets bästa har beaktats. Om barnet inte kan eller inte vill framföra sina åsikter ska

barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Det kan ske genom inhämtande av uppgifter från barnets närstående eller någon annan företrädare för barnet. Vidare kan inställningen klarläggas genom dokumentation av vad barnet tidigare har framfört.

Se även Socialstyrelsens *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* och kapitlet ”Barnkonventionen och barnperspektivet i svensk lagstiftning”

Barn ska ha rätt att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet oavsett om socialnämnden anser att det tillför utredningen något.

Utredningskontakter med barn

Socialtjänsten ska göra sitt yttersta för att komma till tals med de berörda barnen för att få del av deras berättelse. För att underlätta detta behövs ett gott samarbete och förtroende mellan barnets vårdnadshavare och socialtjänsten.

Rätt att ta med sig någon till socialkontoret

Barn och unga har rätt att ha med sig någon i samband med förhandsbedömningar, utredningar eller andra insatser. Socialtjänsten måste vara lyhörd för att barn och som besöker dem vill ha med sig någon som de har förtroende för och även informera om denna möjlighet.

Läs även styckena om barnsamtal i kapitlet ”Genomföra en utredning” i Socialstyrelsens handbok *Utreda barn och unga* samt Socialstyrelsens kunskapsstöd *Bedöma barns mognad för delaktighet*.

Barnets juridiska ställning

Barn företräds av vårdnadshavare i till exempel mål och ärenden enligt föräldrabalken (FB) och socialtjänstlagen (SoL). Barnet kan också höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada (6 kap 19 § FB). Barn kan även i vissa fall företrädas av en god man, som inträder i vårdnadshavares ställe.

Se även Socialstyrelsens *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*, kapitlet ”Barns ställföreträdare i olika roller” samt Stockholm stads *Riktlinjer för ärenden gällande ensamkommande barn och ungdomar*.

3. Faderskap och föräldraskap

Fastställt faderskap och föräldraskap ska säkra barnets rätt till sitt biologiska ursprung, men också rätten till försörjning och arv. Barnet kan också ha både ett psykologiskt och ett medicinskt intresse av att känna till sin bakgrund.

Ny lagstiftning rörande delar av handläggningen tillkom 2019-01-01. Det är därför särskilt viktigt att stämma av föreskrifter, allmänna råd och handbok mot gällande lagstiftning.

MFoF:S föreskrifter och allmänna råd om *Socialnämndens utredning och fastställande av faderskap, Socialnämndens utredning och fastställande av föräldraskap* och *socialnämndens utredning när barn har kommit till genom assisterad befruktning av en ensamstående kvinna reglerar* hur fastställande av faderskap och föräldraskap ska handläggas.

Socialstyrelsens handbok *Att fastställa faderskap* kompletterar föreskrifterna och de allmänna råden.

I Stockholms stad gäller också att:

- Handlingar rörande personer 18 år eller äldre förvaras vid Stockholms stadsarkiv.
- Handlingar för minderåriga finns vid den stadsdelsförvaltning inom vars geografiska ansvarsområde barnet var folkbokfört vid födseln.

Allmänt

Blanketter och protokoll

Socialnämnden ska enligt 2 kap. 8 och 8 a §§ FB föra protokoll över det som framkommer vid utredningen och som är av betydelse för föräldraskapsfrågan.

MFoF fastställer de protokoll som socialnämnderna ska använda vid utredning av föräldraskap. Protokollen och blanketter som ingår som bilagor i MFoF:s författningar om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap och föräldraskap finns att hämta på MFoF:s hemsida.

Behörig inrättning i utlandet vid assisterad befruktning

Har en assisterad befruktning genomförts i utlandet ska inrättningens behörighet följa av föreskrifter i det aktuella landet eller där tydligt framgå på annat sätt, till exempel att inrättningen har tillstånd att utföra

assisterade befruktningar. Behörigheten måste också omfatta den typ av behandling som har utförts i det enskilda fallet, till exempel en insemination med donerade spermier.

Barnet ska ha rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren

Barnet ska genom inrättningen eller på annat sätt kunna inhämta grundläggande information om donatorns identitet, till exempel donatorns namn. Även om uppgifterna blir tillgängliga för barnet först när barnet uppnår viss ålder eller mognad är kravet på att barnet ska ha rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren uppfyllt.

Utredning rörande om villkoren är uppfyllda

För att utreda om samtliga villkor är uppfyllda kan socialnämnden hämta in uppgifter från parterna, och med deras samtycke, från den utländska inrättningen men också från andra personer som kan lämna uppgifter av betydelse.

Barnets rätt till information om sitt ursprung vid assisterad befruktning

Föräldrarna/ ska så snart det är lämpligt upplysa barnet om att han eller hon tillkommit genom en sådan behandling.

En person som har kommit till genom assisterad befruktning som utförts inom behörig svensk hälso- och sjukvård med donerade spermier och/eller donerad äggcell har - när hen uppnått tillräcklig mognad - rätt att ta del av information om spermiegivaren som har antecknats i sjukhusets särskilda journal. För att ta del av informationen kan den enskilde vända sig antingen till socialnämnden eller direkt till det sjukhus som har utfört inseminationen. Enligt förarbetena till lagen kan barn i övre tonåren antas ha uppnått tillräcklig mognad men en mognadsbedömning behöver göras i varje enskilt fall. Sjukhuset bör normalt kunna godta socialnämndens bedömning av barnets mognad.

Det är bara barnet självt som har rätt att få ta del av uppgifter om donatorn i sjukhusets journal. Uppgifterna får alltså inte lämnas ut på begäran av barnets vårdnadshavare, det följer av 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § lagen om genetisk integritet m.m. Det finns däremot inget som hindrar att vårdnadshavaren följer med när barnet kontaktar socialnämnden eller sjukhuset.

Om den enskilde vill komma i kontakt med donatorn eller någon annan person som har tillkommit med könsceller från samma donator och som låtit föra in sina uppgifter i journalen ska nämnden erbjuda sig att ta den inledande kontakten med denne.

Fastställande av faderskap

Handläggning och utredning av fastställande av faderskap beskrivs i MFoF:s handbok ”Att fastställa faderskap”.

Läs även:

MFoF:S föreskrifter och allmänna råd om *Socialnämndens utredning och fastställande av faderskap* (HSLF-FS 2017:49).

MFoF:S utarbetade handbok *Att fastställa faderskap* kompletterar föreskrifterna och de allmänna råden.

MFoF informerar, 2019:3 Socialnämndens fastställande och utredning av faderskap

Faderskap vid adoption

Enligt bestämmelse införd i föräldrabalken 1 september 2018 får socialnämnden lägga ner en påbörjad utredning om faderskapet om det har lämnats ett samtycke av modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare enligt 4 kap. 8 § till adoption av barnet.

Fastställande av föräldraskap

Föräldraskap kan fastställas om behandlingen har utförts inom svensk hälso- och sjukvården eller vid en behörig inrättning utomlands och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Ett föräldraskap fastställs genom bekräftelse eller dom. Någon motsvarighet till faderskapspresumtion för gifta olikkönade par finns således inte för samkönade gifta par.

Det befruktade ägget behöver inte komma från modern då kravet på att det blivande barnet har en genetisk koppling till minst en förälder vid assisterad befruktning har tagits bort.

Barnet har en i 1 kap. 15 § föräldrabalken (FB) lagstadgad rätt att från sina föräldrar få reda på att det har tillkommit genom insemination eller befruktning utanför kroppen med andra könsceller än föräldrarnas. Barnet har även rätt att ta del av uppgifter om donatorn och om andra personer som tillkommit med könsceller från samma donator.

Utredning när ett samkönat par genomgått assisterad befruktning

Personligt sammanträffande med parterna

Utredaren ska så snart som möjligt kalla parterna till ett personligt möte bland annat för att de ska styrka sin identitet. Det kan vara tillräckligt med telefon- eller brevkontakt om utredaren vet vilka parterna är, till exempel om modern och den presumtiva föräldern tidigare har bekräftat föräldraskap för gemensamt barn. Parterna ska vid det personliga mötet informeras om de regler som gäller vid fastställande av föräldraskap, den rättsliga och sociala betydelsen av ett fastställt föräldraskap samt om barnets rätt till information om sitt ursprung.

FÖR-protokollet

Om ett barn har tillkommit genom assisterad befruktning med samtycke av den kvinna som var moderns make, registrerade partner eller sambo vid tidpunkten för den behandling som ledde till barnets tillkomst ska utredningen göras i FÖR-protokoll.

Villkor att utreda vid fastställande av föräldraskap

Om modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. med samtycke av en kvinna som var moderns maka, registrerade partner eller sambo och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen, ska den som har lämnat samtycket anses som barnets förälder.

Sannolikt att barnet tillkommit genom behandlingen

Utredaren ska vid mötet med parterna räkna ut konceptionstiden och jämföra uppgifterna som parterna lämnat med den framräknade konceptionstiden.

Samtycke

Den kvinna som ger sitt samtycke ska vara sambo, registrerad partner eller make *vid tidpunkten för den behandlingen* som ledde till barnets tillkomst. Samtycket ska avse den typ av behandling som ledde till barnets tillkomst. Om barnet tillkommit genom insemination ska samtycket avse inseminationen, om barnet tillkommit genom befruktning utanför kroppen ska samtycket avse även införandet av det befruktade ägget i moderns kropp.

Om villkoren inte uppfylls

Om den beräknade konceptionstiden inte stämmer med tidpunkten för den assisterade befruktningen eller någon av parterna är tveksam till om barnet tillkommit genom den assisterade befruktningen bör utredningen utvidgas.

Om socialnämnden kommer fram till att det visar sig omöjligt att få de upplysningar som behövs, inrättningen som utförde den assisterade befruktningen inte var behörig, samtycke till den assisterade befruktningen inte har lämnats, den som lämnat sitt samtycke och modern inte var sambo, maka eller registrerad sambo vid tidpunkten för den assisterade befruktningen som ledde till barnets tillkomst eller om barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn, ska det inte fastställas något föräldraskap. Nämnden ska då enligt 2 kap. 7 och 8 a §§ FB lägga ner utredningen.

Om utredningen läggs ner på grund av att det finns tveksamheter om det är uppfyllt eller om nämnden inte med tillräcklig säkerhet kan bedöma om villkoret är uppfyllt, bör nämnden lägga ner utredningen och istället väcka talan om föräldraskap i domstol.

Läs även *Socialnämndens utredning och fastställande av föräldraskap* (HSLF-FS 2017:50) och *MFoF informerar 2019:5 Socialnämndens utredning och fastställande av föräldraskap*

När barn kommit till genom assisterad befruktning av en ensamstående kvinna

Med ensamstående kvinna menas i det här fallet en kvinna som inte är gift, registrerad partner eller sambo. Även en kvinna som är så kallad särbo, det vill säga lever i ett parförhållande men inte bor tillsammans med sin partner, omfattas alltså.

Om utredningen

Ensamstående kvinnor har möjlighet att genomgå assisterad befruktning på sjukhus i Sverige eller vid en behörig inrättning i utlandet om barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Utgångspunkten är att en ensamstående kvinna som genomgår assisterad befruktning med dessa kriterier uppfyllda blir barnets enda rättsliga förälder.

Följande kriterier ska vara uppfyllda för att faderskapsutredningen ska läggas ner och modern bli barnets enda rättsliga förälder enligt 1 kap. 3 § FB:

- Modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen enligt 6 eller 7 kap. lagen om genetisk integritet m.m. på sjukhus i Sverige eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av information om spermiedonatorn.

- Modern vid tidpunkten för den behandling som ledde till barnets tillkomst var en ensamstående kvinna och det är med hänsyn till samtliga omständigheter – sannolikt att barnet kommit till genom behandlingen.
- Behandlingen kan ha skett med kvinnans ägg och donerade spermier eller med både donerade ägg och spermier.

Svensk vårdinrättnings behörighet kan kontrolleras med Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Utländsk behörighets inrättning ska följa av föreskrifter i det aktuella landet eller tydligt framgå på annat sätt, till exempel genom att inrättningen har tillstånd att utföra assisterade befruktningar. Behörigheten måste omfatta den typ av behandling som har utförts i det enskilda fallet, till exempel en insemination med donerade spermier.

EN-protokoll eller MF-protokoll

Om ett barn har kommit till genom assisterad befruktning enligt ovanstående, ska utredningen göras i EN-protokollet för ensamstående kvinna. Om den assisterade befruktningen istället har skett på annat sätt, till exempel på klinik som saknar behörighet eller om barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren, ska faderskapet utredas och utredningen göras i ett MF-protokoll.

Personligt möte med modern

Utredaren ska kalla modern till ett personligt möte så snart som möjligt och informera om vilka regler som gäller för utredningen. Modern ska vid besöket kunna styrka sin identitet. Utredaren räknar vid besöket ut konceptionstiden och jämför uppgifterna som modern lämnat med den framräknade konceptionstiden.

Modern ska informeras om den beräknade konceptionstiden, det vill säga den tidsperiod inom vilken en befruktning kan ha ägt rum och dess betydelse för utredningen. Utredaren ska också informera modern om barnets rätt enligt 1 kap. 15 § FB att, så snart det är lämpligt, av modern få reda på att barnet har tillkommit genom assisterad befruktning.

Utredaren ska även informera modern om barnets rätt att få ta del av uppgifter om donatorn enligt 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § lagen om genetisk integritet m.m. och att barnet har rätt att få sina uppgifter noterade i den särskilda journal som innehåller uppgifter om donatorn och att ta del av de uppgifter som antecknats i journalen som avser andra personer som tillkommit med könsceller från samma donator.

Uppgifter från sjukvårdsinrättning

Att modern har genomgått assisterad befruktning ska styrkas genom ett intyg eller en kopia av patientjournalen från tillfället då behandlingen som ska ha lett till befruktningen skedde (en kopia av handlingen sparas i akten). Ett alternativ kan vara att socialnämnden själv hämtar in information från sjukvårdsinrättningen, som styrker att modern genomförde behandlingen som ensamstående. För att vårdinrättningen ska kunna lämna ut uppgifterna krävs moderns samtycke. Om behandlingen har utförts i utlandet är barnets rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn enligt 1 kap. 3 § FB ett kriterium för att faderskapsutredningen ska kunna läggas ner. För att utreda om samtliga kriterier är uppfyllda kan socialnämnden hämta in uppgifter från modern, med hennes samtycke, från den utländska inrättningen men också från andra personer som kan lämna uppgifter av betydelse.

Utvidgad utredning

Om modern uppger att hon har haft sexuellt umgänge med en man inom den beräknade konceptionstiden ska utredningen utvidgas. Utredaren ska verka för att en rättsgenetisk undersökning genomförs på barnet, modern och den man som det gäller. Om barnet inte har kommit till genom en assisterad befruktning ska faderskap fastställas för barnets genetiska far och utredningen ska då göras i MF-protokoll.

Utredning före barnets födelse

Om modern begär det, ska nämnden inleda en utredning före barnets födelse. Då beräknas konceptionstiden med utgångspunkt från en födelsevikt på 3 500 gram och den beräknade födelsedagen. Två veckor bör sedan läggas till i början och i slutet av det framräknade tidsintervallet. När barnet är fött inhämtas uppgifter om barnets födelsevikt och födelsedatum. Utifrån det räknas den faktiska konceptionstiden ut, för att säkerställa att barnet fötts inom den tidigare beräknade konceptionstiden.

Spermiegivaren kan frivilligt bekräfta faderskapet

Om en ensamstående kvinna genomgått behandling med spermier från en donator som hon själv valt finns det inga hinder för att spermiegivaren frivilligt bekräftar faderskapet (1 kap. 3 § tredje stycket FB).⁸ En sådan bekräftelse förutsätter att modern och socialnämnden, eller barnet om barnet är myndigt, godkänner bekräftelsen.

Nedläggning av utredningen

Om socialnämnden kommer fram till att förutsättningarna i 1 kap. 3 § andra stycket FB är uppfyllda ska det inte fastställas något faderskap eller föräldraskap. Beslut om att lägga ner utredningen tas med stöd av 2 kap. 7 § andra stycket FB. Utredaren ska informera modern om att nämnden kan

återuppta utredningen om spermiegivaren frivilligt vill bekräfta faderskapet och modern vill godkänna bekräftelsen.

Utredningen ska också läggas ner om den utländska inrättningens behörighet saknas eller inte går att utreda och/eller om barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren eller det inte går att utreda om barnet har den rättigheten. Beslut om nedläggning tas i dessa fall med stöd av 2 kap. 7 § första stycket 1 FB, då det visat sig omöjligt att få de upplysningar som behövs för bedömning av faderskapsfrågan.

Om utredningen visar att moder inte var ensamstående vid behandlingen eller om det är möjligt att barnet inte tillkommit genom assisterad befruktning ska en fullständig faderskaps- eller föräldraskapsutredning genomföras.

Om kvinnan gifter sig före barnets födelse gäller faderskapspresumtionen

Om en kvinna som har genomgått assisterad befruktning som ensamstående gifter sig med en man före barnets födelse så gäller faderskapspresumtionen. Hennes man anses vara far till barnet. Om faderskapet ska hävas är det endast den man som blivit far genom presumtion eller barnet som har rätt att föra talan om detta (3 kap. 1 och 2 §§ FB). Om socialnämnden bedömer att det är till barnets bästa att faderskapspresumtionen hävs kan socialnämnden enligt 5 kap. 3 § socialtjänstförordningen (2001:937) anmäla till överförmyndaren att barnet behöver en god man. Om kvinnan gifter sig med en kvinna före barnets födelse finns ingen motsvarighet till den faderskapspresumtion som gäller om hon gifter sig med en man.

Läs även *MFoF informerar 2019:1 Socialnämndens utredning när barn kommit till genom assisterad befruktning av en ensamstående kvinna*

Föräldraskap vid ändrad könstillhörighet

Om en man föder ett barn ska han anses som barnets far. Det som i föräldraskapen och andra författningar sägs om mor och moderskap ska gälla för mannen.

När barn kommit till genom assisterad befruktning av en ensamstående man

Vid socialnämndens utredning när barn har kommit till genom assisterad befruktning av ensamstående man ska samma regler tillämpas som för ensamstående kvinna. Vad som anges gälla om kvinna/moder ska gälla för man/fader.

Faderskap och moderskap för den förälder som inte fött barnet

Faderskap eller moderskap för den förälder som inte föder barnet ska fastställas genom bekräftelse eller dom. Faderskapspresumtionen gäller inte om en av makarna har bytt könstillhörighet.

När socialnämnden ska fastställa faderskapet för den man som inte fött barnet tillämpas MFoF:s allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap.

När socialnämnden ska fastställa moderskapet för en kvinna som inte fött barnet men vars spermier befruktat ägget eller för en kvinna som samtyckt till assisterad befruktning av en man, tillämpas MFoF:s allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap. Vad som däri sägs om man, far och faderskap ska gälla kvinnan.

Vid tillämpningen av 1 kap. 4, 5 och 8 §§ föräldrabalken ska det som sägs om en mor gälla för en man.

Läs även *MFoF informerar 2019:2 Socialnämndens utredning och fastställande av föräldraskap vid ändrad könstillhörighet*

Fastställande av faderskap om barnet har sin hemvist utomlands

Socialnämnden har fått utökade möjlighet att medverka vid fastställande av faderskap, som anges i 3 a § lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor. Det är handlar dock om en utökad behörighet, inte en utredningsskyldighet.

Om ett barn har hemvist utomlands kan ett faderskap fastställas genom bekräftelse under medverkan av svensk socialnämnd under vissa förutsättningar.

Förutsättningar för fastställelse genom bekräftelse:

- Barnet har sin hemvist utomlands,
- fastställelsen avser en man som har sin hemvist i Sverige,
- det påstås att barnet har tillkommit med mannens spermier och barnet i hemvistlandet inte har några andra rättsliga föräldrar än mannen och hans make, registrerade partner eller sambo.

För att undvika att två motstridiga avgöranden blir gällande i Sverige får socialnämnden inte godkänna en bekräftelse av faderskapet om det pågår en rättegång utomlands om faderskapet.

Ansvarig socialnämnd

Det är socialnämnden i den kommun där mannen är folkbokförd som handlägger ärendet. Socialnämndens medverkan till fastställelse kan initieras av den man som vill fastställas som far. Svensk lag ska tillämpas vid handläggningen av ärendet.

Rättsgenetisk undersökning

En rättsgenetisk undersökning bör kunna genomföras i barnets hemvistland. Socialnämnden ska stå för kostnaden för en undersökning och kan ta hjälp av svensk utlandsmyndighet för att genomföra den.

Inhämtande av uppgifter

De uppgifter som socialnämnden behöver för att pröva sin behörighet bör kunna inhämtas genom mannen och hans eventuella partner, den kvinna som fött barnet och hennes eventuella partner eller genom berörd utlandsmyndighet.

Surrogatarrangemang

Socialnämndens möjlighet att medverka i ärenden om faderskapsfastställelse när ett barn har hemvist utomlands kommer främst att tillämpas när barn har tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet. Socialnämnden kan därför vid prövningen av sin behörighet behöva göra tolkningar av surrogatavtal och ett annat lands lagstiftning för att avgöra om barnet i hemvistlandet har andra rättsliga föräldrar än mannen och hans make, registrerad partner eller sambo. Socialnämnden kan ta hjälp av svensk utlandsmyndighet för att få tillgång till utländsk lagstiftning men inte med översättningen av densamma.

Vad innebär surrogatarrangemang?

Surrogatarrangemang innebär att en person, surrogatmodern, upplåter sin kropp och blir gravid med den uttalade avsikten att efter födseln lämna över barnet till ett par eller en person som inte själv kan eller vill bära fram ett barn. Surrogatmoderskap kan vara antingen partiellt eller fullständigt. Vid partiellt surrogatmoderskap befruktas surrogatmoderns eget ägg med spermier från en av de tilltänkta föräldrarna eller en donator. Surrogatmodern har i dessa fall en genetisk och biologisk koppling till barnet. Vid fullständigt surrogatmoderskap förs ett befruktat ägg in i surrogatmoderns livmoder och utvecklas där. Olika kombinationer av genetiskt samband mellan barnet och den eller de tilltänkta föräldrarna är möjliga. Både ägg och spermier kan komma från de tilltänkta föräldrarna, men det är också möjligt att donerade ägg eller spermier, eller uteslutande

donerade könsceller används vid befruktningen. Surrogatmodern kan i dessa fall sägas ha en biologisk men inte en genetisk koppling till barnet.

Mater est-regeln

Den som föder ett barn anses vara barnets mor (den s.k. mater est-regeln). Principen har lagfästs för fall då barnet har kommit till genom en befruktning utanför kroppen med användning av ett donerat ägg (se 1 kap. 7 § föräldrabalken, FB), men gäller även i andra fall utan lagstöd.

Surrogatarrangemang i Sverige

Det finns i svensk rätt inget uttryckligt förbud mot surrogatmoderskap, men det anses följa av regleringen om assisterad befruktning att det inte är tillåtet att utföra assisterad befruktning inom den svenska hälso- och sjukvården i syfte att genomföra ett surrogatarrangemang. Även om reglerna innebär att surrogatarrangemang inte får äga rum med hälso- och sjukvårdens hjälp, förekommer partiella surrogatarrangemang, det vill säga arrangemang där ägget är surrogatmoderns eget och äger rum utan vårdens inblandning. Det finns inga rättsliga hinder mot att någon har samlag eller gör en heminsemination med spermier i avsikten att genomföra ett surrogatarrangemang.

Surrogatarrangemang i utlandet

Även om det idag inte är tillåtet med surrogatarrangemang inom hälso- och sjukvården i Sverige behöver socialtjänsten förhålla sig till de barn som kommit till genom surrogatmoderskap i utlandet.

När ett barn har fötts

När ett barn föds i utlandet betraktas den som fött barnet som barnets mor och om modern är gift betraktas maken i det flesta fall som barnets far. Barnets hemvist blir densamma som surrogatmoderns hemvist. En man vars spermier har använts vid befruktningen kan i vissa fall fastställas som barnets rättsliga far i det land där barnet har fötts eller i Sverige (se förutsättningarna i punkterna här ovan). Han behöver då inte adoptera barnet för att etablera sitt faderskap. För moderskapet gäller däremot mater est-regeln, det vill säga att den kvinna som föder ett barn alltid är dess rättsliga mor. Regeln leder till att en kvinna som ensam eller tillsammans med sin partner har anlitat en surrogatmor, bara kan bli barnets rättsliga mor genom en adoption. Det gäller oavsett vems ägg och spermier som har använts vid befruktningen. När någon annans spermier än den tilltänkte faderns använts kan denne inte heller fastställas som far utan även i dessa fall förutsätts en adoption.

Fastställelse av faderskap i barnets födelseland

Utgångspunkten är att utländska fastställelser av faderskap erkänns

i Sverige. Om faderskapet är fastställt genom bekräftelse i barnets födelseland ska fadern först kontakta Skatteverket och ansöka om att barnets ska registreras som hans barn. Om fastställelsen har skett genom ett utländskt domstolsavgörande kan frågan om fastställens giltighet i Sverige sedan också prövas av allmän domstol (tingsrätten).

Om en utländsk fastställelse av faderskap är giltig i Sverige och därmed erkänns här, anses barnet ha förvärvat svenskt medborgarskap vid födelsen. Efter ankomsten till Sverige kan fadern ansöka hos tingsrätten om ensam vårdnad om barnet.

Om den utländska fastställelsen bara avser barnets genetiska far kan rättsligt föräldraskap för faderns make/maka eller registrerade partner uppnås genom en närstående adoption.

Om fadern i ett ärende där det finns en utländsk fastställelse av faderskapet kontaktar socialtjänsten så ska denne därför hänvisas till Skatteverket. Om det blir aktuellt med utredning rörande vårdnad eller adoption handläggs detta enligt gängse regler och rutiner (se Socialstyrelsens handbok ”Adoption - handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner” och Stockholms stads riktlinjer för adoption).

Fastställelse av faderskap i Sverige före barnets ankomst hit

En förutsättning för att faderskap ska kunna fastställas genom bekräftelse och av en svensk socialnämnd är att den svenska socialnämnden har behörighet att försöka utreda faderskapet. Socialnämnden behöver därför till att börja med utreda om man är behörig. Barnets och mannens hemvist behöver klarläggas samt att barnet påstås ha tillkommit med mannens spermier. Det behöver också säkerställas att barnet i hemvistlandet inte har några andra rättsliga föräldrar än mannen och hans make, registrerade partner eller sambo. De uppgifter som socialnämnden behöver för att pröva sin behörighet bör kunna inhämtas genom mannen och hans eventuella partner, den kvinna som fött barnet och hennes eventuella partner eller genom berörd utlandsmyndighet.

Eftersom det även är fråga om en assisterad befruktning ska inrättningen också ha behörighet att utföra denna typ av behandling (se stycket om ”Behörig inrättning i utlandet vid assisterad befruktning”). Utländsk behörighets inrättning ska följa av föreskrifter i det aktuella landet eller tydligt framgå på annat sätt, till exempel genom att inrättningen har tillstånd att utföra assisterade befruktningar. Behörigheten måste omfatta den typ av behandling som har utförts i det enskilda fallet.

Fastställelse av faderskap i Sverige efter barnets ankomst hit

En förutsättning för att ett barn ska kunna resa in i Sverige är att barnet har ett pass eller andra nödvändiga resehandlingar. I vissa fall blir det nyfödda barnet per automatik medborgare i födelselandet och kan då få ett hemlandspass. Om barnet inte har ett hemlandspass kan Migrationsverket under vissa förutsättningar utfärda ett främlingspass. Ett barn som avser att bosätta sig i Sverige måste ha ett permanent uppehållstillstånd och ansökan ska som regel göras före barnets resa till Sverige och då lämnas in till en svensk utlandsmyndighet i barnets födelseland. Undantag kan gälla om barnet redan befinner sig i Sverige. Beslut om uppehållstillstånd meddelas av Migrationsverket.

Efter ankomsten till Sverige kan faderskapet för barnet fastställas genom bekräftelse på vanligt sätt av en svensk socialnämnd. Surrogatmodern måste, precis som övriga mödrar, godkänna bekräftelsen. Vid fastställandet av faderskapet används MF-protokoll. Då inget samlag har ägt rum behöver det skrivas in i beskrivningen hur befruktningen gått till, hur och när inseminationen har genomförts. Eftersom MF-protokollet inte är anpassat till dessa situationer är det lämpligt att bilägga exempelvis handlingar från det sjukhus där befruktningen ägt rum och i protokollet hänvisa till dessa. Om fastställelsen bara avser barnets genetiska far kan rättsligt föräldraskap för faderns make/maka eller registrerade partner uppnås genom en närstående adoption.

För vägledning rörande fastställande av faderskap genom bekräftelse, se Socialstyrelsens handbok *Att fastställa faderskap* och MFoF:s föreskrifter och allmänna råd *om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap*.

För vägledning rörande adoption, se Socialstyrelsens handbok *Adoption - handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*.

Om den tilltänkta föräldern är ensamstående

Om den tilltänkta föräldern är en ensamstående man kan han (se ovan) i vissa fall fastställas som barnets rättsliga far. Det torde i så fall inte vara möjligt för mannen att adoptera sitt eget barn med verkan att moderskapet för surrogatmodern upphävs. Surrogatmodern får i ett sådant fall räkna med att vara barnets rättsliga mor och den tilltänkta fadern får räkna med att dela det rättsliga föräldraskapet med henne. Detta innebär inte att hon också måste vara barnets vårdnadshavare, även om hon enligt föräldrabalkens regler kommer att vara det när barnet föds. Dock följer andra viktiga rättsverkningar med det rättsliga föräldraskapet. Exempelvis kan barnet mot surrogatmodern ställa krav på underhåll enligt

föräldrabalkens regler. Det finns också enligt ärvdabalkens bestämmelser en rätt för barnet att ärva surrogatmodern och tvärtom. Barnet skulle kunna göra gällande en rätt till umgänge med surrogatmodern. Om däremot den tilltänkta föräldern är en ensamstående kvinna kan hon, om förutsättningar för det föreligger i övrigt, adoptera ett barn som har fötts av en surrogatmor. Adoptionen får då till följd att barnets rättsliga band till surrogatmodern upphör.

Ytterligare vägledning för handläggning av surrogatärenden finns i ***SOU 2016:11***
Olika vägar till föräldraskap.

4. Adoption

Föreskrifter och handböcker

MFoF:s *allmänna råd om socialnämndens handläggning av ärenden om adoption*

Socialstyrelsens *Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*

Allmänt om adoption

Beslut om adoption innebär att barnet anses som adoptantens barn och inte som barn till sina biologiska föräldrar. Ett krav är att inga andra intressen får gå före barnets bästa när beslut om adoption fattas. En adoption går inte att häva.

Barnets rätt i samband med adoptioner

Adoption handlar om barnets rätt till föräldrar och innebär att en eller två vuxna genomgår en rättslig process för att bli juridiska föräldrar till ett barn som den/de från början inte har någon juridisk koppling till. Genom lagregleringen av adoptioner har samhället tagit på sig ett särskilt ansvar gentemot dessa barn och principen om barnets bästa är alltid överordnad de sökandes önskemål. Barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör adoptionen. Inställningen ska beaktas med hänsyn taget till barnets ålder och mognad. Ett barn som är adopterat har rätt att få veta det. Föräldrarna ska så snart som det är lämpligt upplysa barnet om att hen är adopterad.

Vem får adoptera?

Den som har fyllt 18 år får adoptera. Det finns ingen övre åldersgräns. Makar och sambor får endast adoptera gemensamt. En make/sambo får dock med sin makes eller sambos samtycke adoptera hans barn. Make/sambo får även i annat fall adoptera ensam om den andra maken/sambon vistas på okänd ort eller är varaktigt förhindrad att adoptera till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande. Andra än makar/sambor får inte adoptera gemensamt.

Samtycke

Barn som har fyllt 12 år måste själva samtycka till adoptionen och ett barn får inte adopteras utan samtycke från vårdnadshavare. Undantag för kravet på samtycke gäller i båda fallen om vårdnadshavaren/barnet är varaktigt förhindrad att samtycka till följd av en psykisk sjukdom eller liknande förhållande. Det kan också göras undantag om vårdnadshavaren vistas på

okänd ort eller om det finns synnerliga skäl. Innan ett samtycke lämnas ska föräldern och barn som fyllt 12 år få information om innebörden av en adoption och ett samtycke. Ovanstående gäller även en särskilt förordnad vårdnadshavare eller annan som på grund av lag eller sedvänja i en annan stat får anses ha trätt i föräldrarnas ställe. Ett samtycke från den som har fött barnet får lämnas först sedan den föräldern har återhämtat sig tillräckligt efter barnets födelse.

Förbud mot ersättning

En adoptionsansökan får inte bifallas om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll.

Se även:

Socialstyrelsens *Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitel ”Allmänt om internationell adoption” samt ”Internationella konventioner om barns rättigheter”.

Handläggning av adoptionsärenden

Förutsättningar för handläggning av adoptionsärenden

En utredare som handlägger medgivandeutredningar ska ha ingående kunskaper om adoptionsfrågor och föräldrautbildningsmaterialet.

Internationella adoptioner

Inledning

Vid internationella adoptioner förmedlas kontakten med givarlandet genom en av MFoF auktoriserad adoptionsorganisation. De barn som blir aktuella för internationell adoption är barn som av känd eller okänd anledning inte vårdas av sina föräldrar. Ett adoptionsärende vid stadsdelsnämnden inleds när sökande begär medgivande att få adoptera ett barn och avslutas i och med att adoptionen beslutats av tingsrätt och begärda uppföljningsrapporter har avlämnats. Den stadsdelsnämnd som genomför medgivandeutredningen ska även ansvara för utredningen gällande samtycke till fortsatt adoptionsförfarande.

Schematiskt kan processen beskrivas enligt följande:

1. Sökanden kontaktar stadsdelsförvaltningen för att hen vill adoptera.
2. Sökanden bjuds in till ett personligt informationssamtal och får information om adoptionsprocessen, kravet på föräldrautbildning, innehållet i hemutredningen, adoptionsorganisationernas väntetider och krav, utdelning av informationsmaterial, anmälningsblankett till utbildningen och blankett för ansökan om medgivande med mera.

3. Sökande anmäler sig själv till och deltar i anvisad föräldrautbildning.
4. Efter avslutad föräldrautbildning lämnar sökanden in ansökan om medgivande till stadsdelsförvaltningen. Kopia av kursintyget bifogas.
5. Utredning enligt 11 kap. 1 § SoL inleds senast inom tre månader, genom att ansökan om medgivande registreras i stadens digitala system.
6. Utredningen genomförs. Dokumentation görs i stadens digitala system.
7. Stadsdelsnämnden fattar beslut om medgivande enligt 6 kap 12 § SoL, eller avslår ansökan. Medgivandeutredningen avslutas. Parterna har rätt att överklaga ett beslut om avslag.
8. Ny utredning inleds enligt 11 kap. 1 § SoL avseende samtycke till fortsatt adoptionsförfarande. Den avslutas när stadsdelsnämnden har fattat beslut.
9. Uppföljningsrapport genomförs grundad på utredning enligt 11 kap. 1 § SoL.
10. Ärendet avslutas när domstol fattat beslut i adoptionsfrågan, och uppföljningsrapport avlämnats.

I syfte att förstärka grundsatsen att beslutet att gå vidare i processen alltid är den sökandes ansvar, och för att ingen hemutredning ska påbörjas i onödan, är huvudregeln i Stockholm att den sökande själv ska anmäla sig till föräldrautbildningen och först efter avslutad utbildning lämna in ansökan om medgivande. Om den sökande efter det första informationssamtalet inte accepterar detta utan kräver att utredning ska påbörjas innan avslutad föräldrautbildning har sökande dock laglig rätt till det.

Personligt informationssamtal

Den som vill adoptera börjar med att kontakta sin stadsdelsförvaltning och får då komma på ett personligt informationssamtal. I samband med det personliga informationssamtalet ska den sökande få med sig dels en anmälningsblankett till stadens föräldrautbildning inför adoption, dels en blankett för ansökan om medgivande till adoption.

Läs mer i: Socialstyrelsens *Adoption - Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ”Information till sökande”

Obligatorisk föräldrautbildning

Den obligatoriska föräldrautbildningen och kraven på kompetens hos utbildaren beskrivs i *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens handläggning av ärenden om adoption*.

Se även Socialstyrelsens *Föräldraskap genom adoption - handledning för föräldrautbildare och samtalsledare*.

Föräldrautbildningen anordnas i Stockholms stad av socialförvaltningen. Kursledarna utgår från Socialstyrelsens och MFOF:s utbildningsmaterial. Efter avslutad utbildning, som är avgiftsbelagd, erhåller den sökande ett kursintyg. För att få kursintyg ska sökanden ha deltagit på minst fem av sju kurstillfällen.

Ansökan om medgivande och inledning av utredning

Den sökande ska bifoga kopia av intyget från föräldrautbildningen till ansökan om medgivande och överlämna papperna till stadsdelsförvaltningens familjerätt. Ansökan registreras i stadens digitala system och utredning enligt inleds. Ansökningstillfället är det datum då ansökan om medgivande inkommer till stadsdelsnämnden,

Medgivandeutredningen

Utredning genomförs utifrån Socialstyrelsens *Adoption – handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*.

Medgivandeutredningens innehåll och utredningsprocessen finns ingående beskriven i Socialstyrelsens *Adoption - Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ”Medgivandeutredningen”. I kapitlet beskrivs bland annat utredningens innehåll, utredarens roll och hänsyn, ansökan om medgivande, syften, utredningsplan, metoder, utredningsområden, analys och bedömning, utredningsrapport och beslut.

Se även *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens handläggning av ärenden om adoption*

Samtycke till fortsatt adoptionsförfarande

De/den som fått ett medgivande enligt 6 kap. 12 § SoL att ta emot barn för adoption ska anmäla till stadsdelsnämnden när de fått besked om att de utsetts som blivande adoptivföräldrar till ett visst barn. Anmälan bör innehålla personuppgifter om barnet, uppgifter om hur de sökande kommit i förbindelse med barnet samt andra uppgifter som är nödvändiga för att socialnämnden ska kunna ge samtycke till att adoptionsförfarandet kan fortsätta. Av de auktoriserade adoptionsorganisationerna får de sökande alla nödvändiga handlingar på barnet, juridiska såväl som medicinska.

Beslut om samtycke till fortsatt adoptionsförfarande får delegeras till enskild tjänsteman. Den som har delegation ska skyndsamt och senast inom två veckor från det att anmälan inkom pröva om samtycke ska ges till att adoptionsförfarandet får fortsätta (6 kap. 14 § SoL). Endast om det finns synnerliga skäl får den tiden förlängas. Om en familj flyttar inom staden behålls ärendet av den stadsdels-nämnd som beslutat om medgivande. Om flyttning däremot skett till annan kommun är det den nuvarande hemkommunen som får göra utredning för samtycke till fortsatt adoptionsförfarande. Eftersom tingsrätten skickar remissen till den stadsdelsnämnd där familjen är folkbokförd ska remissen omedelbart översändas till rätt stadsdelsnämnd och tingsrätten underrättas om var utredning kommer att ske.

Om samtycke till fortsatt adoptionsförfarande inte ges måste stadsdelsnämnden eller delegation/utskott fatta beslut om detta. Beslut att avslå medgivande till adoption kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Läs även Socialstyrelsens *Adoption - handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ”Samtycke till att adoptionsförfarandet får fortsätta”.

Återkallelse av medgivande

Ett medgivande är alltid tidsbegränsat till tre år. Om ett barn inte har föreslagits för adoption inom två år från det att medgivandet lämnades, ska socialnämnden, om det inte är obehövligt, kontrollera om omständigheterna har ändrats. De nya reglerna gäller också för de medgivanden som givits före den nya lagens ikraftträdande.

Den eller de som vill adoptera är också skyldiga att anmäla om deras omständigheter ändras väsentligt. Om en anmälan om ändrade förhållanden inkommer måste handläggaren skyndsamt genomföra en utredning som underlag för att bedöma om förändringen är av betydelse eller inte för det redan lämnade medgivandet. Visar det sig att de sökandes förhållanden väsentligen förändrats och det därigenom bedöms att ett fortsatt adoptionsförfarande inte är förenligt med barnets bästa, är det stadsdelsnämnd eller utskott som fattar beslut att återkalla det redan lämnade medgivandet (6 kap. 13 § SoL).

Det kan också sedan ett barn tagits emot visa sig att en fortsatt vistelse i det blivande adoptivhemmet inte är till barnets bästa. I sådana fall får adoptionsförfarandet inte fortsätta och medgivandet ska återkallas (6 kap. 13 § SoL).

Läs även Socialstyrelsens *Adoption - Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ”Återkallelse av medgivande”

Socialtjänstens fortsatta ansvar

Information om praktiska frågor

Den finns flera praktiska frågor som socialtjänsten kan behöva informera blivande adoptivföräldrar om. Dessa finns beskrivna i Socialstyrelsens *Adoption - Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ”Information om praktiska frågor”

Barnet anländer – stadsdelsnämndens tillsynsskyldighet

Den som har fått samtycke till att adoptionsförfarandet får fortsätta ska uppmanas att omedelbart anmäla till stadsdelsnämnden när barnet anlärt till Sverige. När barnet anlärt ska sökanden lämna in sin ansökan om adoption till tingsrätten där sökanden är folkbokförd eller till MFOF för godkännande.

Adoptioner beslutade i ett land som har anslutit sig till Haagkonventionen gäller i Sverige utan ytterligare beslut. Om adoptionsbeslutet kommer från ett land som inte är anslutet till Haagkonventionen men om adoptionsbeslutet från barnets ursprungsland har samma rättsverkningar som en svensk adoption d.v.s. en stark adoption, är det tillräckligt att MFOF godkänner adoptionen (Lagen om internationella rättsförhållanden rörande adoption, IRA). I vissa fall kan ett adoptionsbeslut som fattats i ett annat land också bli gällande i Sverige när MFoF har godkänt det. Vid ”svaga” adoptioner sker som regel en omadoption vid svensk domstol. MFoF:s praxis är i dessa fall att hänvisa sökanden till domstol för ansökan om ett svenskt adoptionsbeslut. Detta är nödvändigt för att adoptionen ska bli en stark adoption i Sverige. Om det saknas adoptionsbeslut från barnets ursprungsland ska de sökande vända sig till tingsrätten.

När det gäller adoptioner som inte beslutats i ett land som anslutit sig till Haagkonventionen måste stadsdelsnämnden aktivt bevaka att barnet blir adopterat. Så länge adoptionsprocessen inte är avslutad, saknar barnet familjerättslig anknytning till de blivande adoptivföräldrarna. Den aktiva bevakningen består bland annat i att handläggaren tar reda på vilka handlingar som finns om adoptionen, bistår de sökande med information om hur man går vidare till tingsrätten och bevakar att så sker, alternativt hänvisa sökanden till MFOF för ett godkännande.

Fram till dess att tingsrätten beslutat om adoption är barnet att betrakta som familjehemsplacerat hos de tilltänkta föräldrarna. Det innebär att stadsdelsnämnden har tillsynsansvar över barnet. För att uppfylla sina skyldigheter ska den stadsdelsnämnd som lämnat medgivande eller samtycke genom personliga besök hålla sig väl förtrogen med förhållandena i hemmet och ge de blivande adoptivföräldrarna behövligt stöd.

Läs mer i Socialstyrelsens *Adoption - Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ”Vad gäller innan adoptionen är klar?” och ”Socialnämndens bevakning av att adoptionen fullföljs”.

Läs om Socialnämndens yttrande till tingsrätten i Socialstyrelsens *Adoption - Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ”Socialnämndens yttrande till tingsrätten”. Det finns olika sätt att åstadkomma ett formellt adoptionsbeslut vid internationella adoptioner. Läs därför även kapitlet ”Olika sätt att fatta adoptionsbeslut”.

Medborgarskap

Om någon av adoptivföräldrarna är svensk medborgare och barnet är under 12 år, blir barnet automatiskt svensk medborgare när den svenska adoptionen är beslutad.

Uppföljning

Ett par månader efter det att barnet anlant ska handläggaren besöka familjen för en första uppföljning och vid behov erbjuda råd och stöd.

De flesta länder kräver en uppföljningsrapport angående barnets nya livssituation efter sex månader. Vissa länder har dock krav på flera uppföljningsrapporter. Uppföljningen är avsedd för barnets företrädare i ursprungslandet och ska ge en fyllig bild av barnets utveckling och anpassning i sitt nya hem.

Uppföljningsansvaret tillkommer den kommun där barnet är folkbokfört. I Stockholm stad gäller att uppföljningsansvaret ligger på den stadsdelsnämnd som beslutat om medgivande. Rapporten ska överlämnas till föräldrarna som ansvarar för överskickande till den organisation som förmedlat barnet eller till utlandskontakten.

Rapporten bygger på att en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL har inletts och registrerats i stadens digitala system (mall finns). Beslut om att överlämna rapporten kan fattas av tjänsteman och anmälas på lista till nämnden. Vilken tjänsteman som kan fatta beslutet framgår av respektive stadsdelsnämnds delegationsordning.

Socialnämnden ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om adoption avgjorts (5 kap. 1 § SoL). Skyldigheten är inte tidsbegränsad utan finns till dess adoptivbarnet uppnått vuxen ålder. Stöd kan ske genom allmän rådgivning eller som bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL.

Läs mer i Socialstyrelsens *Adoption - handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ”Socialtjänstens uppföljning av barnets situation” och ”Stöd till adopterade och deras familjer”.

Enskilda adoptioner

Utrymmet för enskilda adoptioner är begränsat till släktadoptioner och andra adoptioner där tilltänkta adoptivföräldrar och barn har en särskild relation redan före adoptionen. Enskild adoption kan också ske om de sökande har särskild anknytning till ett visst land och därmed speciella skäl för att vilja adoptera därifrån. MFOF ska avge yttrande om avsett förmedlingssätt är tillförlitligt när det är fråga om adoption av ett barn från utlandet utan medverkan av en auktoriserad organisation, vid så kallad enskild adoption.

Ansökan om att få adoptera ett visst barn

Med ett visst barn menas till exempel ett barn som är fött i Sverige, ett barn som kommit till Sverige från utlandet, ett släktingbarn bosatt i Sverige eller utomlands, ett styvbarn eller ett familjehemsplacerat barn. Ansökan om adoption görs till tingsrätten i den ort där den som sökanden vill adoptera har sin hemvist. Om den som sökanden vill adoptera inte har sin hemvist i Sverige görs ansökan till tingsrätten i den ort där sökanden eller någon av sökandena har sin hemvist. Om det inte finns någon behörig domstol enligt ovan görs ansökan till Stockholms tingsrätt.

Efter att tingsrätten fått in en ansökan om adoption av ett visst barn ska rätten ge socialnämnden i uppdrag att utse någon att genomföra en adoptionsutredning. Adoptionsutredningen ska innehålla samma uppgifter som en medgivandeutredning enligt 6 kap. 12 § SoL. Om det finns skäl för att inte följa den ordning som stadgas för en medgivandeutredning ska skälen redovisas i adoptionsutredningen. Rätten har möjlighet att rikta sin begäran till en enda kommun, även sökanden och barnets vårdnadshavare är folkbokförda i olika kommuner. Socialnämnden i den kommun som får uppdraget har då möjlighet att utifrån en ny sekretessbrytande regel inhämta information från den andra berörda kommunen.

Läs mer i Socialstyrelsens *Adoption - handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ” Socialnämndens medgivande eller yttrande vid enskild adoption”.

Barnets egen inställning

I lagstiftningen framhålls särskilt att barnets egen inställning måste klargöras. Barn som fyllt 12 år får inte adopteras utan eget samtycke, om hen inte är varaktigt förhindrad på grund av psykisk störning eller på grund av annat liknande förhållande.

I de fall där barnet inte vistas i Sverige bör barnets livssituation och åsikt redovisas av lokal myndighet i barnets hemland. Om svårigheter uppstår med att finna en lokal myndighet kan handläggaren vända sig till svensk ambassad eller till någon internationell hjälporganisation för konsultation. ISS (International social service) kan på stadsdelsnämnds uppdrag. Utrikesdepartementets avdelning för rättsinformation kan också ge vägledning. Den enskilde får själv stå för eventuella utredningskostnader.

Styvbarnsadoption/närståendeoption

Med styvbarnsadoption menas det fall där ena maken/sambon önskar adoptera den andre makens/sambons barn. En styvbarnsadoption skiljer sig från andra adoptioner i det avseendet att barnet som ska adopteras, redan lever tillsammans med sin vårdnadshavare och i de flesta fall, även med den som önskar adoptera det.

Läs mer om handläggning av styvbarnsadoptioner i Socialstyrelsens *Adoption - Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ” Adoption av ett barn som sökanden har en relation till”.

Adoption av släktingbarn bosatta utomlands

Sökande som önskar adoptera en nära släkting från sitt ursprungsland ska söka medgivande hos stadsdelsnämnden för ett visst barn enligt 6 kap. 12 § SoL. Om barnet har sin hemvist utomlands ska sökanden genomgå anvisad föräldrautbildning och medgivandeutredningen ska göras lika grundlig och med iakttagande av barnperspektivet som beskrivits ovan för internationella adoptioner. Om sökande har adopterat barn från utlandet tidigare får medgivande lämnas även om sökande inte deltagit i föräldrautbildning. Även vid dessa adoptioner krävs dokument från barnets ursprungsland som visar att barnet är tillgängligt för adoption. Sökanden som erhållit ett medgivande uppmanas kontakta MFOF för att få prövat att förutsättningar föreligger att adoptionen kan genomföras med hänsyn till handlingar och förmedlingssätt (§ 4 Lag om internationell adoptionsförmedling). I vissa fall vänder sig sökande direkt till tingsrätten

som remitterar ärendet för yttrande till den stadsdelsnämnd där sökanden är folkbokförd.

Adoption av spädbarn födda i Sverige

I det fall ett spädbarn fötts i Sverige och lämnas för adoption, genomför socialtjänsten en utredning av barnets och moderns förhållanden enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL (se stadens riktlinjer för utredning och dokumentation i barn- och ungdomsutredningar). Det händer att modern har kontakt med socialtjänsten redan innan barnet är fött. I båda dessa fall är det vistelsebegreppet som gäller och utredningen genomförs av den stadsdelsförvaltning där modern och barnet vistas. Faderns inställning till att barnet lämnas för adoption måste inhämtas oavsett om han är vårdnadshavare eller ej.

För att ge modern skälig betänketid inför adoptionsbeslutet bör hon inte lämna sitt slutliga samtycke till adoption förrän tidigast sex veckor efter nedkomsten. Modern har också möjlighet att återkalla sitt samtycke till adoption när som helst till dess tingsrättens beslut om adoption vunnit laga kraft.

Faderskap

Socialnämnden kan lägga ned påbörjad utredning om faderskapet om modern eller särskilt förordnad vårdnadshavare samtyckt till adoption av barnet. Det är den stadsdelsnämnd där barnet är folkbokfört som ansvarar för genomförandet av faderskapsutredningen.

Läs även Socialstyrelsens *Adoption - Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ”Adoption av ett spädbarn”.

Adoption av familjehemsplacerat barn

Familjehemsföräldrarna lämnar in ansökan om adoption till tingsrätten i den ort där familjen är bosatt och folkbokförd. Tingsrätten ger då stadsdelsnämnden i uppdrag att genomföra en adoptionsutredning. Rätten har möjlighet att rikta sin begäran till en enda kommun, även om sökanden och barnets vårdnadshavare är folkbokförda i olika kommuner. Socialnämnden i den kommun som får uppdraget har då möjlighet att utifrån en ny sekretessbrytande regel inhämta information från den andra berörda kommunen.

Efterforskningar

I de fall en biologisk förälder, som lämnat sitt barn för adoption, vänder sig till stadsdelsnämnden för att få veta hur barnet har det eller vill komma i kontakt med barnet, ska handläggaren alltid samråda med

adoptivföräldrarna om barnet är omyndigt. Det är adoptivföräldrarna och den adopterade själv, beroende på ålder och mognad, som avgör om en kontakt ska komma till stånd eller inte.

Läs även Socialstyrelsens *Adoption - Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, kapitlet ” Stöd och hjälp att söka sitt ursprung” och ”biologiska släktingar som söker kontakt”.

5. Vårdnad, boende och umgänge

Föreskrifter och handböcker

MFoF:s *allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge.*

MFoF:s *allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnadshavare*

Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*

Socialstyrelsens *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*

MFoF:s *Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*

Allmänt om vårdnad, boende och umgänge

Lagreglerade uppgifter för socialtjänsten

Stadsdelsnämnden har skyldighet att på begäran lämna upplysningar och utredningar till tingsrätten i mål om vårdnad, boende och umgänge. (6 kap. 19, 20 §§ FB). Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar (6 kap.19 § FB). Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan (6 kap. 20 § FB). Kommunen ska sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig yrkesmässig rådgivare kan erbjudas dem som begär det. Med familjerådgivning avses i denna lag en verksamhet som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer. I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresseanordna samarbetssamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna. (5 kap. 3 § SoL och 6 kap. 18 § FB). Ytterligare en uppgift är att bistå föräldrar att upprätta avtal om vårdnad, boende och umgänge och pröva om avtalen ska godkännas (6 kap. 17 a § FB). Nämnden ska också tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende omvårdnad, boende, umgänge, har avgjorts (5 kap. 1 § SoL). Det kan ske i form av rådgivning, föräldrautbildning, tillhandahållande av

mötesplatser för barn och föräldrar vid umgänge med mera. Exempelvis kan det finnas skäl att särskilt uppmärksamma familjer som har blivit vårdnadshavare vid en vårdnadsöverflyttning eller adoption genom att aktivt förmedla en kontakt med rätt insats i den kommun de bor i. Likaså gäller att stadsdelsförvaltningarna har ett särskilt ansvar att ge stöd om någon förmedlar en sådan kontakt till en stadsdel i Stockholm. Om socialnämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmynderskap för ett barn, ska nämnden göra en framställning eller ansökan om det hos den domstol till vilken ärendet hör. Detsamma gäller om nämnden bedömer att ett barn är i behov av målsägandebiträde (5 kap. 2 § socialtjänstförordningen, SoF).

Vilken stadsdelsnämnd har ansvaret?

Stadsdelsnämnden i den stadsdel där barnet är folkbokfört har alltid huvudansvaret för de uppdrag domstol ger i mål och ärenden enligt FB. Om föräldrarna bor i olika stadsdelar kan tingsrätten begära upplysning/yttrande från båda. Inom staden gäller att den stadsdel där barnet är folkbokfört har huvudansvaret för att ha samtal med parterna och med barnet. Båda stadsdelarna har var för sig ansvar för att lämna registeruppgifter direkt till domstolen.

Läs även Stockholms stads riktlinjer för ärendeansvar mellan stadsdelsnämnderna.

Gemensam mall i Stockholms stad

En gemensam utredningsmall för vårdnads-, boende- och umgängesutredningar har tagits fram i samarbete mellan socialförvaltningen och Stockholms stads chefsnätverk för familjerätt. Genom att använda samma underlag för utredning, dokumentation och bedömning ökar likställigheten i staden och transparensen i utredningarna för både handläggare och den som berörs av utredningen. Till mallen hör också ett metodstöd där innehållet under varje rubrik i mallen går igenom.

Barnets bästa i samband med utredningar om vårdnad, boende och umgänge

Barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge (FB 6 kap. 2a§). Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall särskilt avseende fästas vid risken att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, att barnet förs bort olovligen, hålls kvar eller på något annat sätt riskerar att fara illa. Dessutom ska särskilt avseende fästas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Det innebär att barnets behov av skydd mot övergrepp och/eller våld i familjen går före behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Socialtjänsten är skyldig att göra en riskbedömning och

väga in denna i sitt ställningstagande. Om det har förekommit eller förekommer våld i familjen, riktad mot barnet eller någon annan i familjen, måste barnets skyddsbehov i första hand säkerställas. Om det framkommer uppgifter om att det har förekommit våld eller andra övergreppen i familjen har varit utsatt för våld eller andra övergrepp informeras den enhet som har ansvar för att göra en bedömning av barnets behov av stöd eller skydd om detta.

Läs mer om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, kapitlen ”Barnets bästa” och ”Barnets rätt att komma till tals”.

Läs även Stockholms stads *Stödmaterial för barnrättsperspektiv inom socialtjänsten*.

Läs mer om riskbedömningar MFoF:s *Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*

Barnets rättsliga ställning

Alla barn under 18 år företräds i mål och ärenden av sin/sina vårdnadshavare. I mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge är båda föräldrarna parter oavsett vårdnadsform. Det är därför nödvändigt att stadsdelsförvaltningen regelmässigt vid utredning och beslut försäkras sig om vem som är vårdnadshavare. Den uppgiften finns i de domar och protokoll som tingsrätten bifogar uppdraget till nämnden och kan i annat fall hämtas från Skatteverket. Observera att interimistiska beslut om vårdnadshavare gäller även om de inte hunnit registreras hos Skatteverket. För barn som kommer till Sverige utan vårdnadshavare ska regelmässigt och snarast efter ankomsten förordnas god man (Lag (2005:429) om god man för ensamkommande barn). Stadsdelsförvaltningen vänder sig då till överförmyndarnämnden i Stockholm.

Läs även Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet ”Sekretess i förhållande till vårdnadshavare”

Skyndsam handläggning

En begäran om upplysning eller utredning från tingsrätten ska hanteras med största skyndsamhet dels för att barnets väntetid inte ska förlängas i onödan, dels för att den tid tingsrätten ger nämnden är kort.

Kompetenskrav för handläggning av familjerättsliga ärenden

Utredningar som rör vårdnad, boende och umgänge handläggs av socialsekreterare med särskild kompetens avseende föräldrasken; familjerättssekreterare. Utredningar av god kvalitet ställer krav på erfarenhet av socialt arbete samt kunskap och kompetens vad gäller barn, vuxna och relationer. Kunskap och erfarenhet av samtal med barn, förhandling, konflikthantering och kunskap om makt och våld i nära relationer är också av stor betydelse. Den personal som saknar erfarenhet av arbete med handläggning och uppföljning av ärenden som avser barn och unga ska under en period av minst ett år få planerad introduktion, planerat stöd samt succesivt få ta ansvar för ärenden. I utredningar ska huvud- och medhandläggare utses. Beslut att utse handläggare samt godkännande av avtal om vårdnad, boende och umgänge ska ske utan dröjsmål. Delegation av dessa beslut ska ges till tjänsteman med särskild familjerättskompetens.

Socialstyrelsens *föreskrifter och allmänna råd om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn- och ungdomsvård* gäller även för familjerätten.

Professionellt bemötande i konfliktfyllda ärenden

I ärenden rörande vårdnad, boende och umgänge finns i de flesta fall intresse- och lojalitetskonflikter. Dels mellan myndighet och familj, dels mellan barn och vuxna och framför allt mellan föräldrarna. BBIC:s grundläggande värderingar och struktur ska användas när det gäller att beskriva föräldrarnas förmåga var för sig och i förhållande till barnets behov. Handläggaren är också skyldig att i alla sammanhang ställa frågor till föräldrarna om det har förekommit våld eller andra övergrepp. Om det framkommer uppgifter om våld måste handläggningen anpassas efter det, både avseende den skriftliga redovisningen till domstolen men också i planeringen av hur själva handläggningen ska gå till.

Våld i nära relationer

Våld i nära relationer är ett folkhälsoproblem, som orsakar stort lidande både för de våldsutsatta och för de barn som lever i dessa familjer. Socialtjänstlagen slår fast (5 kap. 11 §) att ”socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp att förändra sin situation”. Föräldrasken stadgar (6 kap. 2a §) att ”Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid:

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad”.

Lagstiftaren menar att risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld är överordnad kontakten med båda föräldrarna. Om det har förekommit våld eller övergrepp ska barnet, om det inte är olämpligt, ges möjlighet att tala om våldet och hur det har upplevt det. Om det är lämpligt och möjligt ska samtal med barnet föras enskilt. Utredaren ska dokumentera både barnets och föräldrarnas utsagor om våldet och hur det har påverkat barnet.

Det ingår inte i familjerättens uppgift att avgöra om våld har förekommit. Vanligtvis står ord emot ord. Däremot är det en signal om att det kan finnas en risk för att barnet kan ha bevittnat våld. Genom att låta både barn och föräldrar komma till tals var för sig och vara tydlig med att uppgifter om våld och förmågan att skydda barnet från att bevittna våld är faktorer som väger tungt i bedömningen av föräldraförmågan kan en riskbedömning göras. Den som har utövat/är anklagad för att ha utövat våld ska också få information om vad som krävs av hen för att skyddsbehovet ska anses vara uppfyllt.

Läs även: Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet ”Barn som levt med våld”, ”Barn som bevittnat våld” och ”Särskilda problem hos föräldrarna och *Stockholms stads program mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck*.

Skyddade personuppgifter

Om någon av föräldrarna har skyddade uppgifter ska ärendet handläggas av den stadsdelsförvaltning där den förälder bor som inte har skyddad adress. Uppgifter som kan röja den andre förälderns och barnets adress, namnet på barnets förskola/skola, eller ens i vilken stadsdel det ligger, får under inga som helst omständigheter röjas för den andra föräldern. Om den andre föräldern bor i annan kommun än Stockholm kan handläggaren vända sig till domstolen och be domstolen förordna att den andre förälderns kommun handlägger hela ärendet, så att inte de skyddade personuppgifterna röjs. Varje gång uppgifter ska kommuniceras eller begärs ut ska en sekretessprövning göras.

Om begreppet vårdnad

Med vårdnad avses det juridiska ansvaret, som ska särskiljas från begreppet vård, som är den faktiska vården och omsorgen om barnet. Barn ska alltid stå under någons juridiska vårdnad. Barn har med stigande ålder rätt till ett starkare integritetsskydd och ett mer omfattande inflytande i frågor som berör dem. Hänsyn ska tas till ett barns individuella egenskaper och särdrag

Vårdnadshavarens befogenheter och skyldigheter regleras huvudsakligen i 6 kap. FB.

Läs mer om vårdnad i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet "Vårdnad".

Om begreppet boende

Med begreppet boende avses i detta sammanhang barnets faktiska bosättning, det vill säga där barnet normalt bor.

Läs mer om boende i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet "Boende".

Om begreppet umgänge

Barn har rätt till umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med (6 kap. 15 § första stycket FB). Umgänget är i första hand till för barnet och det är barnets intressen och behov som ska vara avgörande för utformningen av umgänget.

Läs mer om umgänge i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet "Umgänge".

Umgängesstöd

Domstolen har, när den fattar ett beslut om umgänge med en förälder som barnet inte bor med, möjlighet att besluta om att det vid umgänget ska närvara en person som socialnämnden utser. Föräldrar kan inte avtala om umgängesstöd, utan det är endast domstolen som kan besluta om detta.

Nämnden har även skyldighet att svara på yttrande enligt 6 kap. 15c § FB om umgängesstöd. Nämnden ska svara på frågan från domstolen om möjligheten att tillgodose behovet av umgängesstöd rent praktiskt och resursmässigt. I normalfallet ska socialnämndens inställning anges i ett skriftligt yttrande som ges in till domstolen. Av yttrandet ska framgå de

praktiska förutsättningar som finns för genomförande av umgänge med umgängesstöd, till exempel tid, plats och personalresurser.

Socialnämndens inställning i fråga om lämpligheten av umgänge med umgängesstöd ska däremot inte anges i detta yttrande.

Det finns också möjlighet att, om någon av föräldrarna ansöker om det, utse kontaktperson enligt SoL vid umgänge eller vid hämtning och lämning. Det handläggs som en ansökan om bistånd och ska inte blandas ihop med umgängesstöd.

Läs mer om umgängesstöd och kontaktperson i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet "Umgängesstöd och kontaktperson".

Begränsning av umgänget vid vård enligt LVU

Socialnämnden får om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vård enligt LVU besluta om begränsningar rörande umgänget (14 § LVU). Det kan handla om allt från att helt begränsa umgänget till omfattningen av umgänget, val av plats för umgänge och om Umgänget ska ske i närvaro av tredje person. Socialnämnden ska överväga var tredje månad om den beslutande begränsningen i umgänget fortfarande behövs.

Upplysning till domstol

Innan domstol avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ska nämnden ges tillfälle att lämna upplysningar.

Om stadsdelsnämnden har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för domstolens bedömning i målet är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar (6 kap. 19 § FB). Domstolen kan också inför ett interimistiskt beslut inhämta upplysningar från nämnden i vårdnads-, boende- och umgängessmål (6 kap. 20 § FB). Om domstolens begäran rör upplysning enligt 19 § ska förvaltningen endast redovisa redan befintligt material som kan vara relevant vid bedömningen av barnets bästa. Om material saknas om parterna behöver förvaltningen inte meddela domstolen. Begäran registreras dock i nämndens diarium och förvaras på sätt som föreskrivs i nämndens dokumenthanteringsplan. Om stadsdelsnämnden överlämnar material till domstolen ska ärendet registreras och dokumenteras som utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. Föräldrarna informeras om att upplysningar lämnats till domstolen och får en kopia av materialet om det innehåller något mer än registeruppgifter. Om stadsdelsnämnden lämnar en upplysning enligt 20 § ska det föranleda utredning enligt 11 kap. 1 § SoL, Omfattningen framgår av Socialstyrelsens föreskrifter. Ärendet behöver inte behandlas av stadsdelsnämndens sociala delegation innan det överlämnas till domstolen.

Upplysningar lämnas av den stadsdelsförvaltning där barnet är folkbokfört. Så snart begäran med stöd av 6 kap. 20 § FB inkommit utses handläggare. Upplysningarna skickas till domstolen i tre exemplar. Om upplysningarna innehåller förslag till lösningar av tvisten ska innehållet först kommuniceras med parterna. Om upplysningarna inte innehåller något ställningstagande får det bedömas från fall till fall om de ska kommuniceras med parterna innan de skickas till domstolen.

Om det blir frågan om ett ställningstagande är det nämnden som ska yttra sig – inte den enskilda tjänstemannen. Det framgår av 10 kap. 5 § SoL att när det gäller nämndens uppdrag att besluta enligt föräldrabalken är detta inte en fråga som nämnden kan delegera till en tjänsteperson. Om handläggaren vid inhämtandet av upplysningar gör den bedömningen att det utifrån barnets bästa är viktigt att förmedla ett förslag till beslut, är det således nämnden som beslutar om och vilket förslag till beslut som ska lämnas till rätten.

Sekretess i samband med upplysning

Sekretess hindrar inte att en uppgift lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldigheten följer av lag eller förordning (10 kap. 28 § första stycket OSL). Sekretessen hindrar därmed inte att nämnden lämnar upplysningar till rätten. En socialnämnds skyldighet att på begäran lämna ut vissa uppgifter till en annan socialnämnd i samband med att en utredning om vårdnad, boende eller umgänge genomförs finns i 6 kap. 17 a § och 19 § FB.

Läs mer om upplysningar i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet ”Upplysningar”.

Samarbetssamtal

Kommunen är skyldig att sörja för att föräldrar erbjuds samarbetssamtal (5 kap 3 § SoL). Föräldrar kan välja att vända sig till stadsdelsnämnd, till familjerådgivning eller privata alternativ.

Samarbetssamtal är strukturerade samtal med föräldrar som är oeniga om hur de ska lösa frågor om vårdnad, boende eller umgänge. Samtalen ska fokuseras på barnen, inte på vuxenrelationen. Föräldrarna erbjuds en samtalsserie under sakkunnig ledning (5 kap. 3 § SoL). För att självständigt arbeta med att leda samarbetssamtal ska personalen ha minst ett års yrkeserfarenhet inom områdena vårdnad, boende och umgänge.

Läs mer om kompetenskrav vid samarbetssamtal i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet ”Samarbetssamtal”, stycket ”Kompetens”.

Om det finns misstanke om att det har förekommit våld i relationen, eller om någon av föräldrarna berättar det, ska det noga övervägas om det är lämpligt med samarbetsamtal och/eller överväga att inleda samtalen med föräldrarna var för sig.

Frivilliga samarbetsamtal

I Stockholm kan de föräldrar som tar eget initiativ till samarbetsamtal ansöka hos stadsdelsförvaltningen där barnet är folkbokfört eller hos familjerådgivningen. En viktig skillnad är att familjerådgivning skyddas av en starkare sekretess medan övrig socialtjänst omfattas av ett omvänt skaderekvisit eller sträng sekretess. Samarbetsamtal är att betrakta som rådgivning, varför registrering och dokumentation i stadens digitala system inte ska ske. Om det efter samtalsserien blir aktuellt att nämnden ska ta ställning till avtal mellan föräldrarna ska däremot utredning enligt 11 kap. 1 § SoL inledas, se nedan.

Stadsdelsförvaltningen måste föra avidentifierad statistik över samarbetsamtalen.

Samarbetsamtal på uppdrag från domstol

Samarbetsamtal som genomförs på uppdrag av domstol ska registreras och dokumenteras i stadens digitala system. I journalanteckningarna noteras endast datum för samtalen samt de eventuella överenskommelser föräldrarna träffat. PM skickas efter samtalsserien till tingsrätten med information endast om antal samtal och vad föräldrarna har kommit överens om. Om föräldrarna har tecknat ett juridiskt bindande avtal – se nedan - som godkänts av stadsdelsnämnden, informeras tingsrätten om det.

Samtalen

Oavsett på vilket sätt behovet av samarbetsamtal initierats ska föräldrarna erbjudas ett första samtal inom tre veckor från det att frågan aktualiserats hos stadsdelsförvaltningen. Om någon av parterna vill ha ett enskilt samtal ska detta erbjudas. Om det finns kännedom om att det har förekommit våld, hot om våld eller kontroll i relationen eller om detta framkommer under samtalen ska samtal erbjudas enskilt. Det är olämpligt att föra samtal om våld, hot om våld eller kontroll med båda parterna i rummet om inte båda tydligt uttrycker en vilja att göra detta och har erbjudits möjlighet att prata om det enskilt. Förekomst av våld eller hot om våld kan göra att det inte finns förutsättningar för samarbetsamtal vilket meddelas domstolen. Barnen ska, om det inte är olämpligt, i något skede tas med i samtalen. Innan samtalen påbörjas ska föräldrarna informeras om att det är socialtjänstsekretess, inte

familjerådgivningssekretess, som råder för samarbetsamtal som gäller vårdnad, boende och umgänge. Samtalsledaren bör inte ansvara för en efterföljande vårdnads- boende- eller umgängesutredning om föräldrarna eller en av dem inte önskar det. I fall då en utredning av barns behov av skydd eller stöd enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL aktualiseras senare har dock samtalsledaren skyldighet att lämna uppgifter som är av betydelse för den utredningen. Även uppgifter som kommer in under samarbetsamtal kan föranleda att information lämnas till den enhet som handlägger utredningar om barns eller ungas behov av skydd eller stöd.

Läs mer om samarbetsamtal i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet ”Samarbetsamtal”.

Avtal om vårdnad, boende och umgänge

Enligt FB är nämnden skyldig att ge föräldrar hjälp med att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge inklusive fördelningen av eventuella resekostnader. Ett avtal blir juridiskt bindande och kan precis som en dom verkställas enligt 21 kap. FB. Detta under förutsättning att avtalet är skriftligt, undertecknat av båda föräldrarna (namnteckningarna behöver inte bevittnas) och stadsdelsnämnden prövat att avtalet är förenligt med barnets bästa och godkänt det. Stadsdelsnämnden kan delegera till tjänsteperson att besluta att godkänna ingånget avtal. Under betänketiden efter ansökan om skilsmässa kan vid behov ett interimistiskt avtal upprättas som då endast gällande boendet och umgänget. Det interimistiska avtalet gäller till dess dom om äktenskapsskillnad träder i kraft. Det finns inget krav på att föräldrarna ska använda en särskild avtalsblankett. Blankettmall finns i stadens digitala system. Ingenting hindrar att föräldrarna själva eller med hjälp av till exempel en advokat skriver ett avtal som de sedan överlämnar till stadsdelsnämnden för godkännande.

Utredningen som ligger till grund för godkännande av avtalet ska ha den omfattning som behövs för att nämnden ska få ett allsidigt beslutsunderlag. Om en annan stadsdelsnämnd eller kommun kan ha upplysningar att lämna, ska upplysningar inhämtas innan godkännandefrågan avgörs. De ska inhämtas med samtycke och sekretess gäller. Förutom inhämtande av upplysningar gäller för Stockholms stad att utredaren ska sammanträffa med föräldrarna och om möjligt även med barnet innan godkännande sker. I nämndens prövning ingår en skyldighet att vid behov låta barnet komma till tals och att ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

Läs mer om utredning och godkännande av avtal i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet ”Avtal”.

Utredning av vårdnad, boende och umgänge

Behörig stadsdelsnämnd

Domstolen har en skyldighet att se till att frågan om vårdnad, boende och umgänge vid behov utreds innan frågorna avgörs av domstolen (6 kap. 19 § FB). Uppdraget om sådan utredning ställs till stadsdelsnämnden där barnet är folkbokfört. Om den ena föräldern bor i en annan stadsdel skrivs det in i uppdraget att samråd ska ske med den stadsdelen. Ett uppdrag om utredning ställs även till den stadsdelsnämnden. Huvudansvaret för att utredningen kommer in till rätten ligger på den stadsdelsnämnd där barnet är folkbokfört. Nämnden utser en utredare enligt 6 kap. 19 § FB.

Sekretess

Utan hinder av sekretess enligt 26 kap. 1 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) är en socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för utredningen skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som avses i tredje stycket. Detsamma gäller när uppgifterna begärs av den som socialnämnden utsett att verkställa utredningen.

Domstolens direktiv för utredningen

Domstolen får fastställa direktiv för utredningen och bestämma när utredningen ska vara slutförd. Utredaren kan vid behov begära uppskov med redovisningen av utredningen. Uppskov ska begäras skriftligen och motiveras. Skäl för begäran om uppskov kan till exempel vara att utredning enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL pågår. Domstolen kan efter sådan begäran besluta om förlängd utredningstid.

Läs mer om utredningens genomförande och utredningsrapporten i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet ”Utredningsförfarandet” och ”Utredningsrapporten.

En riskbedömning ska alltid göras. Ta stöd av MFoF:s *Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*

I Stockholms stad skrivs utredningsrapporten i den **stadsgemensamma mallen för utredningar om vårdnad, boende och umgänge**. Det finns även ett tillhörande metodstöd till mallen.

Bedömningar i ärenden med skyddade personuppgifter

Om den ena föräldern (och oftast barnet) har skyddade personuppgifter måste man särskilt överväga om umgänge alls är till barnets bästa. Barnet försätts i en mycket svår situation om han eller hon ska svara på frågor från den andra föräldern, det kan gälla till synes oskyldiga frågor som i förlängningen riskerar att leda till att de skyddade uppgifterna röjs. Nämnden har dock en skyldighet att verka för att ett barn har umgänge med båda sina föräldrar. En tydlig konsekvensbeskrivning till domstolen kan klargöra barnets utsatthet och därmed ett beslut som gagnar barnet. Däremot bör man som ovan tydligt klargöra vad den andra föräldern kan göra för att förändra situationen som visar att han/hon inte längre utgör ett hot mot barnet och den andra föräldern.

Barnet i utredningen

Alla barn har rätt till delaktighet i frågor som berör dem och barnets bästa ska vara avgörande vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Utredaren ska därför, om det inte är olämpligt, alltid söka klargöra barnets inställning och redovisa den för rätten. Barnperspektivet ska genomsyra utredningen i sin helhet. Barnets behov och rättigheter belyses och beskrivs omsorgsfullt genom att båda föräldrarna får beskriva hur de ser på barns behov i allmänhet och sitt eget barn i synnerhet utifrån BBIC:s behovsområden. Föräldrarnas respektive föräldraförmågor ska belysas, hur de ser de på sina egna styrkor och svagheter när det gäller att tillgodose sitt barns behov och hur ser de på den andra föräldrarnas styrkor och svagheter när det gäller att tillgodose barnets behov.

Stadsdelsnämndens redovisning ska förmedla en tydlig och levande bild av det enskilda barnet och hur barnet reagerar i den pågående konflikten. Dokumentation ska ha fokus på barnet och inte på föräldrarnas inbördes konflikt. Föräldrar som befinner sig i konflikt med varandra har inte alltid förmåga att fatta beslut utifrån vad som är bäst för barnet. Det är därför särskilt viktigt att utredare och beslutsfattare inom socialtjänsten ser sig som företrädare för barnet och grundar sina ställningstaganden på professionell kompetens. Barnet ska ges information och möjlighet att komma till tals och ge uttryck för sin vilja. Barnets vilja ska beaktas i alla ställningstaganden. Barn kan dock ibland sakna förmåga eller mod att ge uttryck för sin vilja och har inte heller sådana referensramar att de kan förutse konsekvenser i olika valsituationer. Utredaren måste också beakta att barnet befinner sig i en lojalitetskonflikt och föräldrarna kan utsätta det för påtryckningar eller känslomässig press.

Samtal med barnet i samband med utredningen

Utredaren bör först träffa barnet tillsammans med en förälder eller båda och därefter ha minst två enskilda samtal med barnet.

Om uppdraget gäller syskon ska enskilda samtal erbjudas vart och ett av dem om inte särskilda skäl talar för att utredaren har samtal med syskonen

gemensamt. Samtalen bör ske på en plats som bedöms lämplig för det enskilda barnet. Det är viktigt att utredaren presenterar sig och informerar om sin uppgift och vad som ingår i utredningens uppdrag för barnet. Barnet måste också få veta vilka ”spelregler” som gäller, exempelvis vilka uppgifter från samtalen vi kommer att ta med när vi redovisar barnets inställning. Barnet behöver under och efter samtalet bekräftelse på vad det sagt och utredarens egna kommenterar till hur hen uppfattat att det känns för barnet att befinna sig i den aktuella konflikten. Barnet får härigenom möjlighet att korrigera den bild utredaren redovisar.

Samtalens innehåll behöver inte i sin helhet redovisas för föräldrarna. Däremot kan utredaren för föräldrarna beskriva hur han eller hon uppfattat barnets situation och inställning.

Läs mer i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet ”Barnets rätt att komma till tals” och Stockholms stads *Stödmaterial för barnrättsperspektiv inom socialtjänsten*.

Om föräldrar motsätter sig samtal med barn

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets person (6 kap. 11 § FB). Vårdnadshavare har därför också rätt att motsätta sig att barnet får komma till tals. Bestämmanderätten är dock inte oinskränkt, utan barnet har rätt att själv bestämma i åtskilliga personliga frågor. Utifrån ålder och mognad ökar barnets rätt att själv kunna påverka och bestämma över sin situation. Det som är avgörande för om samtalet kan genomföras mot vårdnadshavarens vilja är barnets ålder, mognad och utveckling, i kombination med vad frågan gäller samt betydelsen och konsekvenserna för barnet av det beslut som ska fattas.

Handläggningsrutiner

Följande moment ingår:

- Utredaren informerar föräldrarna om att man har möjlighet att inhämta information från andra och redovisa vilka kontakter man har tagit.
- Registrering av domstolsremissen i stadens digitala system (utredning enligt 11 kap. 1 § SoL).
- Upprättande av utredningsplan.
- Kontakt med stadsdelsförvaltning/kommun där förälder men inte barnet är folkbokfört.
- Informationssamtal med föräldrarna gemensamt eller var för sig, redovisning av utredningsplanen.
- Samtal med föräldrarna – vanligen flera samtal med vardera föräldern eller med båda föräldrarna tillsammans.
- Hembesök hos vardera föräldern, om möjligt i närvaro av barnet.
- Förberedelse av samtal med barnet i samråd med föräldrarna.

- Enskilda samtal med barnet.
- Genomgång av eventuell personakt (socialregistret).
- Utdrag ur belastnings- och misstankeregister vid behov.
- Muntlig information till föräldrarna och – om det är möjligt och lämpligt – till barnet av material som tillförts utredningen.
- Genomgång med föräldrarna av deras lämnade uppgifter i utredningen.
- Delgivning av det sammanställda skriftliga materialet per brev till föräldrar och deras ombud med möjlighet för dem att inom två veckor (om inte annat överenskommit) inkomma med synpunkter.
- Redovisning av det skriftliga materialet till domstolen.
- Skriftlig redovisning av utredningen. Redovisningen görs i den stadsgemensamma mallen för utredningar om vårdnad, boende och umgänge.
- Ärendet avslutas i stadens digitala system.

Nämndens möjlighet att väcka talan

Om socialnämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad eller förmynderskap för en underårig, ska nämnden göra framställan eller ansökan om det hos behörig domstol (5 kap. 2 § socialtjänstförordningen (2001:937), SoF). Socialnämnden kan behöva ta initiativ i frågor om vårdnad i följande situationer:

- om en förälder allvarligt brister i omsorgen om barnet (6 kap. 7 § FB)
- vid överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrar (6 kap. 8 § FB)
- om en förälder är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden (6 kap. 8 a § FB)
- om barnet står utan vårdnadshavare (6 kap. 9 och 10 c §§ FB)
- vid en förälders återtagande av vårdnaden (6 kap. 10 § FB)
- om en särskilt förordnad vårdnadshavare är olämplig (6 kap. 10 c § FB).

Läs mer i Socialstyrelsens *Om barnet behöver en ny vårdnadshavare* och *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet ”Behov av ny vårdnadshavare” samt MFoF:s *Allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnadshavare*

Socialnämnden får också väcka talan om umgänge

Socialnämnden får väcka talan om umgänget och har därigenom nu ytterligare ett verktyg för att på bästa sätt kunna ta hand om barnets behov och intressen. Även om talerätten i huvudsak är motiverad av fall där det kan finnas anledning att få till stånd ett mindre omfattande umgänge, är

den inte begränsad till detta utan gäller generellt. Det innebär att nämnden även får väcka talan i ärenden där ett barn bedöms ha behov av ett mer omfattande umgänge än barnet har med en förälder.

Läs mer i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet "Umgänge".

Verkställighet av domstols beslut och avtal

Om tingsrättens dom eller beslut eller föräldrarnas avtal (godkänt av socialnämnd) inte efterföljs kan förälder vända sig till tingsrätten (den tingsrätt där barnet har sin hemvist) för verkställighet (21 kap. FB) av dom eller avtal.

Läs mer i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet "Verkställighet".

Umgänge med andra närstående personer

Barn har behov av umgänge inte bara med sina föräldrar utan även med andra personer som står det särskilt nära. Det kan gälla till exempel mor- och farföräldrar, andra släktingar, familjehemsföräldrar eller en tidigare styvförälder. Det kan också gälla halvsyskon eller barn som växer upp i samkönade familjebildningar, där en "förälder" inte är juridisk förälder till barnet. Vårdnadshavaren har ansvar för att så långt som möjligt tillgodose barnets behov av umgänge med andra personer som står det särskilt nära och ska också lämna upplysningar som kan främja ett sådant umgänge (6 kap. 15 § tredje och fjärde styckena FB). Om vårdnadshavaren inte uppfyller sitt ansvar kan umgängesfrågan bli föremål för domstolsprövning. Socialtjänsten har här en viktig uppgift att försöka få vårdnadshavaren att se till barnets behov. Om umgänge begärs av någon annan än en förälder får talan vid domstolen endast föras av socialnämnden. Av 6 kap. 15 a § andra stycket FB framgår också att nämnden vid bedömningen av om en sådan talan ska föras särskilt ska beakta barnets behov av umgänge med sina mor- och farföräldrar och andra som står barnet särskilt nära. Nämnden får inte delegera sin uppgift att besluta om talan angående umgänge, vilket följer av 10 kap. 5 § SoL.

Läs mer i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge - handbok*, kapitlet "Umgänge".

Namnfrågor

Namnärenden som kan bli aktuella inom stadsdelsförvaltningarna vid olika situationer, som byte till styvförälders eller familjehemsföräldrars

namn, byte till moders namn som ogift om hon tar tillbaka det i samband med skilsmässa.

Anmälan om namnbyte görs som regel av vårdnadshavaren. Är båda föräldrarna vårdnadshavare ska båda underteckna anmälan. En ansökan för ett barn som har fyllt 12 år i ett mål eller ärende enligt denna lag får inte göras utan barnets samtycke, utom i de fall barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande.

När vårdnadshavarna inte är överens

Yttrande från stadsdelsnämnden krävs när föräldrar inte kan komma överens i namnfrågan. Namnbyte kan ske även mot en förälders vilja om domstol finner att namnbytet är förenligt med barnets bästa. Om barnet är under 18 år, ska domstolen även hämta in ett yttrande från socialnämnden, om det inte är uppenbart obehövt. Socialnämnden ska ge barnet möjlighet att framföra sina åsikter och redovisa dem för domstolen (45 § Lag om personnamn). Utredning i namnärende sker på samma sätt som utredning i vårdnadsärende. Samtal med föräldrarna och barnet ska ske. Skälet för ansökan om namnbyte och till att den ena föräldern motsätter sig detta ska utredas. Utredningsskyldig stadsdelsförvaltning är den där barnet är folkbokfört.

Barn i familjehem

Barn som vårdats länge i familjehem och förväntas växa upp där har möjlighet anta familjehemsföräldrarnas efternamn (11 § Lag om personnamn). Stadsdelsnämnden som har vårdansvaret (placeringskommunen) ska göra utredningen i samråd med den kommun där barnet är folkbokfört (vistelsekommunen). Bedömningen ska ske i samråd med familjevårdsinspektören. I dessa fall krävs domstolsprövning även om alla berörda personer är överens.

Utredning och beslut

Utredningen ska mynna ut i förslag till beslut att antingen avstyrka eller tillstyrka namnbytet. Beslut fattas enligt gällande delegationsordning. Yttrande samt beslut översänds till domstolen. Behörig domstol är tingsrätten i barnets folkbokföringsort.